

maniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan bir nüshası da (Pertev Paşa, nr. 617) yine Gazanfer et-Tebrîzî diye tanınan Hakîm Fahrü'l-hak ve'd-dîn'in istinsah ettiği bir nüshadan çekilmiştir (Şeşen, *Nevâdirü'l-mahtûâtı'l-'Arabîyye*, III, 128). Ferîdûn Sipehsâlâr b. Ahmed'in Mevlânâ ve et-rafındakilerle ilgili *Risâle*'sinde, Mevlânâ'nın ölümünü sırasında (672/1273) Ekmeleddin en-Nahcuvânî ile birlikte başucundan ayrıldığını söylediği Gazanfer adlı tabip Gazanfer et-Tebrîzî'dir.

Gazanfer et-Tebrîzî, Huneyn b. İshak'ın *el-Mesâ'il fi't-tib li'l-müte'allimin* adlı eserine *Hâşilü'l-Mesâ'il* adıyla bir ihtisar yazmıştır. Eserin, Keyhusrev b. Fethullah el-Attâr el-Mütetabbib tarafından 858'de (1454) istinsah edilen iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 3555/4, vr. 147^b-154^a; Fâtiḥ, nr. 5300/5, vr. 321-348; Brockelmann, *GAL*, I, 650; Sezgin, III, 251; Şeşen, *Fihristü mahtûâtı't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 210). Bunlardan Ayasofya nüshasının başında Gazanfer et-Tebrîzî için "Efdalü'l-müteahhirin Fahrü'l-hak ve'd-dîn Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Ma'rûf bi-Gazanfer et-Tebrîzî" denilmek suretiyle onun son zamanlarda gelen tabiplerin en üstünü olduğu vurgulanmaktadır. Gazanfer et-Tebrîzî bu çalışmasında Huneyn b. İshak'ın *el-Mesâ'il*'ini, tertibinde ve muhtevasında herhangi bir değişiklik yapmadan ihtisar etme işini bitirince, örneklerin çok olduğunu ve metnin daha fazla kısaltılması gerektiğini görüp yeni başlayan öğrencilerin anlayamayaacağı endişesiyle eseri fazlalıklarını atıp faydası az örneklerini çıkarmak suretiyle tekrar özetlemiştir. Kitap nabız, bevl, diş sağlığı ve humma gibi konulardan bahsetmektedir.

Bîrûnî (ö. 453/1061 [?]), Ebû Bekir er-Râzî'nin eserlerinin fihristini tertip ederken buna 1037 yılına kadar yazdığı kendi 113 kitabını da eklemiş ve bu fihristin bir nüshası Gazanfer et-Tebrîzî tarafından bizzat kaleme aldığı şerh ile birlikte (Ünver, s. 93) istinsah edilmiştir. Bu yazmanın bir süreti, E. Sachau tarafından tercüme ve neşredilen *el-Âsârü'l-bâkıye*'ye, Bîrûnî'nin 1037'den sonraki on iki yıl içerisinde yazdığı eserlerin isimleriyle beraber eklenmiştir (IA, II, 639). Yine Bîrûnî'nin *eş-Şaydele*'sinin 1927 yılında Zeki Velidi Togan tarafından bulunarak ilim âlemine tanıtılan tek nüshasını da (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Kurşunluoğlu, nr. 149) 678 (1280) yılı sonunda Gazanfer et-Tebrîzî istinsah etmiştir (a.g.e., II, 642). Gazanfer

et-Tebrîzî bu kitabın ferâğ kaydında eseri yalnız istinsah etmekle kalmadığını, içindeki pek çok yanlışlığı düzeltmeye çalıştığını ve mevcut fâhiş hataların ya müellifin yazıcısından veya bir başkasından geldiğini söylemektedir (vr. 134^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazanfer et-Tebrîzî, *Fihristü âşârı Ebt Bekir er-Râzî ma'a şerhüh*, Bibliothek Leiden, nr. Or. 133; Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler* (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1977, s. 113-114; Bîrûnî, *eş-Şaydele fi't-tib*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Kurşunluoğlu, nr. 149, vr. 134^a; A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara 1940, s. 93; Brockelmann, *GAL*, I, 650; *Suppl.*, I, 367, 872; Sezgin, *GAS*, III, 251; Şeşen, *Fihristü mahtûâtı't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 210; a.mlf., *Nevâdirü'l-mahtûâtı't-tıbbi'l-'Arabîyye*, Beyrut 1402/1982, III, 128; Ahmed Hulusi Köker, "Selçuklular Devrinde Hekimler", *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1992, s. 15; Zeki Velidi Togan, "Bîrûnî", *IA*, II, 639, 642.

CEVAT İZGİ

GAZAP

(الغضب)

Allah'a nisbet edilen
haberî sıfatlardan biri.

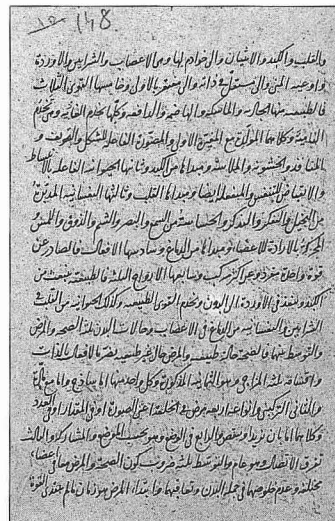
Sözlükte "öfkelenmek, kızmak" anlamında masdar ve "öfke, kızgınlık" anlamında isim olarak yer alan **gazab** (gaddab) kelimesi Kur'an'da türevleriyle birlikte yirmi dört ayette geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğdb" md.). Bunların on dokuzunda Allah'a, diğerlerinde kula nisbet edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî, Allah'a gazap nisbet edilmesini başkası adına intikam alması, yani kullar arasındaki haksızlıklardan ötürü suçluyu cezalandırması şeklinde yorumlamıştır (*el-Müfredât*, "ğdb" md.). Ebû'l-Bekâ ise mutlak olarak gazaba, "gazap edilene zarar vermeyi murat etmek" şek-

linde mâna vermiştir (*el-Küllüyyât*, s. 671). Allah'a izâfe edildiği âyetlerde gazap "lânet etmek, rahmetinden uzaklaştırmak, azap etmek, yoksulluğa, zillete ve helâke mâruz bırakmak" gibi anlamlara gelir.

Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ın gazabı çeşitli azap türleriyle birlikte anlatılırken aynı zamanda O'nun kimlere ve niçin gazap ettiğine de temas edilir. Buna göre kasıtlı olarak bir mümini öldüren (en-Nisâ 4/93), savaştan kaçan (el-Enfâl 8/16) kimseler, Allah hakkında kötü zan besleyen münafık ve müşrikler (el-Fetih 48/6) ve irtidad edenler (en-Nahl 16/106) ilâhî gazaba mâruz kalmışlardır. Bunların dışında genellikle yahudiler ilâhî gazaba hedef teşkil etmişlerdir. Bunun sebepleri ise gerçeği bildikleri halde kıskançlıkları ve şerir oluşları yüzünden hakka tâbi olmamaları, Hz. Mûsâ vasıtasıyla birçok felâketten kurtarılıp sayısız nimetlere kavuşturulmaları ve sıkı sıkıya uyarılmalarına rağmen yine azgınlık göstermeleri, buzağıya tapınmaları, kendi mukaddes kitaplarını da onaylayan son ilâhî vahiy geldiğinde, "Kalplerimiz perdelidir" demek suretiyle bile bile inkâr etmeleri gibi hususlardır (bk. el-Bakara 2/57-61, 88-92; el-A'râf 7/152; Tâhâ 20/80-90).

Gazap çeşitli hadislerde de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğdb" md.). Hz. Peygamber, haksız yere birinin malını almak için yemin eden (Buhârî, "Şûrb", 4) ve Allah'a dua ve niyazda bulunmayan (*Müsned*, II, 443, 477; İbn Mâce, "Du'â", 1) kimsenin ilâhî gazaba mâruz kalacağını ifade etmiş, gök gürültüsü ve şimşek karşısında, "Allahım, bizi gazabınla helâk etme!" (*Müsned*, II, 100; Tirmizî, "Da'avât", 49) şeklinde dua etmiş, kendisine Allah'ın gazabın-

Gazanfer
et-Tebrîzî'nin
*Hâşilü'l-
Mesâ'il* adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 3555/4)

dan kurtulmanın nasıl mümkün olduğu sorulduğunda ise, "Öfkelenmeyin" demiştir (Müsned, II, 175). Ayrıca kıyamet gününde insanların şefaatçi arayacaklarını anlatırken de başvurdukları her peygamberin, "Allah daha önce bugünkü kadar gazaplanmamış, bundan sonra da gazaplanmayacaktır" diyeceklerini bildirmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 3; Müslim, "İmân", 327; Tirmizî, "Kıyâme", 10).

Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde Allah'a izâfe edilen gazap kavramı akaid mezheplerince farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Mu'tezile, fiilî sıfatlar statüsünde düşündüğü gazap, dostluk, düşmanlık gibi kavramları irade sıfatına bağlamış ve meselâ rızasını mükâfat vermeyi, gazabını da cezalandırmayı irade etmesi şeklinde açıklamıştır (Kâdî Abdülcebbar, VI/2, s. 61). Selef âlimleri ise bu tür te'villerin söz konusu sıfatları inkâr anlamına geleceğini ileri sürmüş, bunların beşerî mânalara çekilmeden olduğu gibi zâtî ilâhiyyeye nisbet edilmesini gerekli görmüştür (İbn Ebû'l-İz, II, 685). Ehl-i sünnet kelâmcıları da bu sıfatların irade sıfatına bağlanmaması gerektiği noktasında Selef'le aynı görüşü paylaşmış, ancak mânalarının anlaşılabilmesi için ulûhiyyetin şanına uygun düşecek şekilde yoruma tâbi tutulmasını tercih etmiştir. Buna göre Allah'ın gazabı isyankârlardan hoşnut olmaması, isyan- da aşırılığa varan yahut küfre düşenleri rahmetinden uzaklaştırması ve hak edenleri cezalandırması demektir. Fahrreddin er-Râzî'nin belirttiği gibi rahmet, ferah, sürûr, hayâ, gazap, alay etme gibi sıfatların hem dışa akseden yönleri hem de bazı sonuçları vardır. Gazabın dışa akseden yönü beyne kan hücum etmesiyle yüzün değişmesi, sonucu ise gazap edilen kişinin cezaya çarptırılmasıdır. Gazabın Allah'a izâfe edilmesi dışa yansıyan kısmıyla muhal ise de sonucu itibarıyla câiz olup azabı suçluya ulaştırması demektir (Mefâtihu'l-ğayb, I, 262). Öte yandan O'nun vücûd, ilim, sem', basar gibi sıfatları insanlarınkinden farklı olduğu gibi gazabı da farklıdır. Zira insanların gazabı acz, eksiklik veya güçsüzlükten kaynaklanabilir. Allah ise her şeye gücü yeten, dilediğini yapan ve her türlü ihtiyaçtan müstağni olandır. O'nun gazabı beşerî anlamda bir gazap olmayıp yaratana veya yaratılmışlara karşı suç işleyenleri cezalandırmaktan ibarettir.

Kök anlamı bakımından yaratılmışlık özelliği (acz ve noksan) taşıyan gazap aslında selbî sıfatlar grubuna girer. Ancak naslarda yer aldığı için bundan istisna

edilerek haberi grubu oluşturan sıfatlar arasına alınmış ve fiillerle ilgili olduğundan fiilî sıfatlardan sayılmıştır. Gazap da diğer fiilî sıfatlar gibi Allah'ın zâtî bir niteliği olmayıp yaratılmışların tutumlarıyla ilgilidir. Nitekim Allah'ın niteliklerinin sayıldığı esmâ-i hüsnâ içinde "gazap edici" anlamında bir isim yer almadığı gibi âyet ve hadislerde de geçmez. Halbuki gazabın karşıt anlamlarından sayılan "rahmet", diğer türevleri birçok âyetle, ayrıca esmâ-i hüsnâ içinde yer alarak ulûhiyyetin temel özelliği mahiyetinde zikredilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, el-Mu'cem, "rhm" md.; ayrıca bk. ESMÂ-i HÜSNÂ). "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır" (el-A'raf 7/156) meâlindeki âyetle birçok hadis kitabında ittifakla zikredilen, "Rahmetim gazabımı aşmıştır" (meselâ bk. Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, 28, 55; Müslim, "Tevbe", 14-16) meâlindeki kutsî hadis dikkate alındığında rahmetin Allah'ın zâtî niteliklerinden biri olduğu, gazabın ise kulları uyarmak ve mazlumlara hakkını korumak gibi daha çok yaratılmışlara yönelik bir nitelik taşıdığı anlaşılar. Ayrıca gazabın söz konusu olmadığı bir rahmetin haksızlığa uğrayanlar için bir çeşit rahmetsizlik sayılacağı düşünülürse, hakkın yerini bulması ve adaletin gerçekleşmesi için suçluların cezalandırılması anlamında gazabın bir bakıma genel rahmet kavramının şümulü içinde bulunduğu anlaşılar.

Kur'an'da "öfkelenmek" ve "öfke" anlamında hem nasdar hem de isim olarak kullanılan saḥaṭ (suḥṭ) kelimesi de üç âyetle Allah'a nisbet edilmiştir (Âl-i İmrân 3/162; el-Mâide 5/80; Muhammed 47/28). Râgib el-İsfahânî sahat kelimesine "cezalandırmaya götüren şiddetli gazap" mânasını vermiş, Ebû'l-Bekâ ve diğer sözlük yazarları da "büyüklerin küçüklere kızması" anlamı vermek suretiyle kelimenin gazaba nisbetle daha hususi bir muhtevaya sahip olduğuna işaret etmişlerdir. Âl-i İmrân süresinde yer alan sahat kelimesi (3/162), Allah'ın rızasını gözetlenle hışmına uğrayanların eşit olmayacağı anlatılırken kullanılmış, Muhammed süresinde de (47/28) benzer bir kompozisyonla münafık ve mürtedlerin Allah'ı gazaplandırıran hususların ardına düştükleri ve rızasını elde etmeye temayül göstermedikleri ifade edilmiştir. Mâide süresinde ise (5/80) inkâra saplanan İsrâiloğulları'nın taşkınlık gösterdikleri, aralarında kötülüğü engellemeye çalışmadıkları, üstelik çoğunun münkirlerle dostluk kurduğu zik-

redildikten sonra onların bu fiilleri sebebiyle Allah'ın hışmına ve azabına mâruz kaldıkları haber verilmiştir. Sahat kavramı muhtelif hadislerde de Allah'a izâfe edilmiştir (bk. Wensinck, el-Mu'cem, "shṭ" md.).

"Şiddetli öfke, kin" anlamına gelen ḡayṣ kavramı Kur'an-ı Kerim'de ve hadis kitaplarında yer almakla birlikte Ebû'l-Bekâ'nın da söylediği gibi (el-Külliyât, s. 671) naslarda Allah'a nisbet edilmemiştir. Râgib el-İsfahânî'nin, gayzın Allah'a izâfe edilmesi halinde "intikam" anlamına geleceğini söylemesi ve ardından Şuarâ süresinin 55. âyetini zikretmesi (el-Müfredât, "ḡyz" md.) isabetli değildir. Söz konusu âyete yer aldığı kompozisyon içinde böyle bir anlam vermek uygun görünmemektedir. Esasen rivayet ve dirayet tefsirleri de böyle bir anlayıştan söz etmemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ile (Müsned, II, 315) Müslim'in ("Âdâb", 21) rivayet ettikleri, "Kıyamet gününde Allah nezdinde en çok buğz edilecek kişi, kendisine 'insanların şahı' diye isim veren adamdır; gerçekte ise Allah'tan başka melik yoktur" meâlindeki hadise gelince, bu metinde yer alan "agyaz" kelimesinin râvi tarafından başka bir kelimenin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Buhârî'nin ("Edeb", 114) ve diğer bir rivayetinde Müslim'in ("Âdâb", 20) kaydettikleri lafız "aḥnâ" (en zelîl) ve "aḥna" (en yakışıksız) kelimeleridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, el-Müfredât, "ḡdb", "shṭ", "ḡyz" md.leri; Ebû'l-Bekâ, el-Külliyât, s. 515, 671; Lisânü'l-'Arab, "ḡdb" md.; Kâmus Tercümesi, "ḡdb", "shṭ" md.leri; Wensinck, el-Mu'cem, "ḡdb", "shṭ" md.leri; M. F. Abdülbâkî, el-Mu'cem, "ḡdb", "rhm" md.leri; Müsned, II, 100, 175, 242, 258, 260, 315, 443, 477; V, 15, 77; Dârimî, "Edeb", 45; Buhârî, "Enbiyâ", 3, "Tevhîd", 15, 22, 27, 28, 55, "Edeb", 114, "Şûrb", 4; Müslim, "İmân", 327, "Tevbe", 14-16; "Âdâb", 20-21; İbn Mâce, "Du'â", 1; Tirmizî, "Kıyâme", 10, "Birr", 48, "Da'avât", 49, 99; Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 3^b; Halîmî, el-Minhâc, III, 109; Kâdî Abdülcebbar, el-Muḡnî, VI/2, s. 60-61; Tabersî, Mecma'u'l-beyân, Beyrut 1406/1986, I, 109; Fahrreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-ğayb, I, 262; a.m.f., Esâsü't-takdîs (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, s. 191; Nevevî, Şerhu Müslim, XVII, 68; İbn Ebû'l-İz, Şerhu'l-'Akaidetü'l-Ḥaḥaviyye (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî — Şuayb el-Arnâût), Beyrut 1408/1987, II, 684-689; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fikhi'l-ekber, Beyrut 1404/1984, s. 58-62; Âlûsî, Râhu'l-me'ânî, VIII, 159; Reşid Rîzâ, Tefstrü'l-menâr, VIII, 85-86; Halîl Yâsîn, Eḡdâ' 'alâ müteşâbihâtü'l-Kur'ân, Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-hilâl), I, 14; Suad Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyyet, İstanbul 1987, s. 22; Zeki Velidi Togan, "Birünî", İA, II, 639, 642; Bekir Topaloğlu, "Allah", DİA, II, 492-493.

